

Съвременна философия
Contemporary Philosophy

СЪЗНАНИЕ И ИНТЕНЦИОНАЛНОСТ

Петя Пенева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Целта на тази статия е да изясни принципа на интенционалността, който се състои в това, че всяко съзнание е „съзнание за...“ Интенционалността трябва да се разглежда като принцип, определящ насочеността на съзнанието. Интенционалното преживяване (по Хусерл) е идентично с предмета (т.е. смисъла, значението) и затова самият предмет е мислен като идеален, непреходен и неунищожим. Този идеален предмет, според Хусерл, е достъпен само чрез интуицията. Именно тя е източникът на философско познание. Тя дава първичния образ на предмета такъв, какъвто е.

Keywords: intentionality, consciousness, Husserl, intuition, philosophical knowledge

Феноменологията синтезира и преобразува в себе си важни идеи на класическите идеалистически философии и по-специално на кантианството. В същото време тя се опитва да преодолее установилата се през втората половина на XIX век позитивистка тенденция. Е. Хусерл се стреми да намери основанията, идеалните условия и възможността за съществуване на знание изобщо. И той ги търси в структурата на т. нар. чисто съзнание, което, от своя страна, има априорна и затова всеобща логическа структура. От това следва, че феноменологията е наука за чистото съзнание, което обаче се схваща именно като човешко преживяване, притежаващо една същностна способност, наречена интенционалност. В какво се състои тя?

Съзнанието, винаги е „насоченост към...“ предмет, явление, хоризонт. То има предел, доколкото е конкретно и целенасочено. Неговият предел е смисълът; достигайки до смисъла, който се крие зад предмета, съзнанието е изпълнило своята цел. Така негова изходна и фундаментална характеристика става (смисъла на) предметността. Съзнанието е предметно, защото е интенционално, то подхожда към предмета с определени очаквания. То е вход за собствените си предели, вход за предметността. Интенционалното съзнание не е субстанция, то не се определя като нещо постоянно и неизменно. В началото възниква „феноменът съзнание“ (смисловото формиране–ноезис) в противоположност на „явлението съзнание“ (съдържателното съзнание–ноема). В този именно феномен възниква съществуващият предмет.

За чистото съзнание предметът е съществуващ, предмет, за който съзнанието формулира някакъв смисъл. Тази необходимост на съзнанието да съществува като „съзнание за някакво различие на самите вещи“ Е. Хусерл нарича **„интенционалност“**. По този начин той вижда феноменологията именно като философско изследване на съзнанието и разбирането.

Интенционалността е функция, която смислово формира предмета. **Феноменологичната интенция** трябва да се реализира чрез описание на „феномените“, които представят съзнанието след осъществяване на т. нар. епохе, което „... освобождава погледа не само за протичащите в чисто интенционалния живот интенции (за „интенционалните преживявания“), но и за това, което те в самите себе си, в собственото си „каково“ – съдържание полагат като свой валиден предмет, а също и за начина, по който правят това...“ (Хусерл, 2003: 275). Там заключваме в скоби нашите философски убеждения, свързани с вярата в съществуване на вещния свят. Данните за тях се намират според Е. Хусерл в съзнанието, а съществуването на съзнанието е непосредствено очевидно. Специфичното е, че „познаващият субект не открива същността, а я формира в себе си“ (Николов, 1965: 17).

Е. Хусерл приема понятието „интенционалност“ от Фр. Brentano. Но самото понятие има по-стара история: в схоластиката „*intentio*“ се е използвало в смисъл на **„отличаване от самото себе си“**. На Фр. Brentano това понятие позволява да се типизират психологическите феномени, защото те винаги се отнасят до нещо.

Фр. Brentano разделя феномените на три класа: 1) представа (репрезентация като чисто присъствие на обекта);

2) съждение (утвърждаване или отричане на обекта);

3) чувство (любов или ненавист към обекта).

За разлика от Фр. Brentano интенционалността при Е. Хусерл не е понятие, разграничаващо психическите от физическите феномени. „В тезата на своя учител–според Е. Николов–„всяко съзнание е съзнание за нещо“, той отрича тъкмо елементите на „психологическия реализъм“, на залегналия в този израз „дуализъм“ (Николов, 1965: 29) .

Според Е. Хусерл не всички психични феномени са интенционални актове. От друга страна, частта, отнесена от Фр. Brentano към физическите феномени, всъщност спада не към тях, а към психическите. Е. Хусерл изобщо се отказва от понятието „психически феномен“ и издига на негово място „интенционалното преживяване“.

Така, от една страна, се стига до разделяне на преживяванията на актове или смислообразуващи преживявания и не-актове, т.е. прости усещанията. И от друга страна, да разделим феноменални предмети като явяващи се и вещи-те в света от явяващи се вещи в съзнанието.

Е. Хусерл изменя терминологията с цел да няма неверни тълкувания, заради това въвежда т.нар. „акт“, който обединява в себе си същинския акт (смислово образуваща форма) и интенционалния предмет.

Според Е. Хусерл „интенцията и интенционалната предметност като такава, а след това и в ‘как-то’ на техните начини на даденост, представляват... една неимоверно богата тема в сферата на актовете“ (Хусерл, 2003: 276). Феноменологът придава смисъл на интенционалното разбиране като полагане. Различните видове интенционален характер той превръща в различни модели на съзнание, като всеки от тях има особена и специфична структура. А тя трябва да намери своето място в смислообразувания модел на съзнанието, т.е. в ноетико-ноематически модел. „Всяко достигнато ниво в анализа на интенционалните структури – подчертава Е. Хусерл – може да се представи като резултат от своеобразна редукция до определени смислови закономерности, на които се приписва очевиден характер“ (Хусерл, 1991: 125).

За Е. Хусерл феноменологическият метод е трансцендентална редукция. Последната разкрива съзнанието като чиста интенционалност и може да бъде онагледена по следния начин: *ego – cogito – cogitatum* или феноменологическо *ego – noesis – noema*. Етимологията на *noesis* е от гръцки произход и означава „мисъл“. С нея Е. Хусерл обозначава идеалните моменти на интенционалното преживяване, т.е. преживяването като констатирано съзнание или „интенционален обект“. Интенционалният обект е предметен смисъл или „съдържание“, което се осъзнава в преживяването и чрез което *noema* се отнася към обекта на преживяване; *noematic*ното мислене схваща съдържанието на мисълта.

Съзнанието за Е. Хусерл представлява цялостен поток от преживявания, в който се възприема предметът. Най-същественят признак на този поток е интенционалността, което го сродява с имена като Анри Бергсон и Марсел Прус, които обясняват времето чрез потока на съзнанието или му дават литературна експликация.

За разбирането на това понятие трябва преди всичко да се установи принципното различие между съзнание и обект. Съзнанието само „интендира“, т.е. означава предмета и този акт не е от емпирично естество, а има смислова структура, която то самото образува. Интенционалното преживяване е идентично с предмета и затова предметът е непреходен и неунищожим.

Принципът на интенционалността се крие в това, че всяко съзнание е „съзнание за...“ и трябва да се разглежда не толкова като характеристика на съзнанието, а по-скоро като принцип, определящ насочването на съзнанието. Съзнанието е винаги съ-знание, знание за нещо. Следователно според Е. Хусерл субектът е „Азът“, усещането, спомнянето, въображението, а обектът е проява на тези актове: образи, мисли, цвят, обем и т.н. Така познанието е само ясно и отчетливо проявено; „редукцията означава не само трансформиране на света до чисто явление, но и утвърждаване на „аз-а“ като основание на явленията, като източник на всички значения на явленията. Ето защо така наречената насоченост на съзнанието не е просто отношение между „аз“ и даден обект като два различни и независими един от друг полюса, а същност на съзнанието“ (Николов, 1965: 28).

Процесът на познание Хусерл нарича „ноезис“, а това, което знаем – „ноема“. Философът може да различи в последната факти и същности. Изобщо интенционалността е ориентация към познавателния акт. Тя е неразривната връзка на „аз–а“ с разглеждания обект; интенционалността придава същността на явленията.

Психическият акт се характеризира с приспособяване към някакъв предмет, а Е. Хусерл достига до извода, че началото на всички начала е интуицията, именно тя е източникът на познание. Тя дава първичния образ, който трябва да приемем такъв, какъвто е.

Интенционалното отношение се изразява в отношението към предмета, но в специфичния му вид на „мислим предмет“. То не е задължително отношение между два съществуващи предмета. Например може да представлява и фантазия, където не съществува отношение изобщо. Предметното отношение се актуализира във вид на възприемаем предмет. А под термина „интенционален акт“ трябва да разбираме по-скоро преживения акт, отколкото самия предмет. „Актът“ изразява продуктивният характер на съзнанието.

Наред с него Е. Хусерл установява и т. нар. интенционално съдържание. Вместо за интенционален предмет Е. Хусерл говори за **интенционално съдържание**, което „...навсякъде заварва не само интенции, а и съдържащи се в тях като корелати „интенционални предмети“ – по един същностен и изключително своеобразен начин на „съдържание“. Те не са интегрални [nicht geelle] части на интенцията, а нещо, което се има предвид в нея, съответният неин смисъл, и то в модальности, които имат смисъл само за неща от рода на „смисъл“ (Хусерл, 2003: 276).

Понятието **интенционалност** заедно с **рефлексията** е основно понятие във феноменологическите учения за съзнанието. Взаимовръзката между тях се крие в свойството на съзнанието да има „усета“ за време. Е. Хусерл описва интенционалната структура на съзнанието като един затворен кръг: „**време – рефлексия – съзнание**“. Крайният елемент на съзнанието, което конституира съзнанието като смислообразуваща структура, образува и хоризонт на значението или смисъла. Интенционалността задава определена граница, извън която не може да се получи значение или смисъл, защото няма заложено разбиране. Според Е. Хусерл съществува само определена „линия“ на разбиране и смислообразуване; или определена корелация между интенционалния акт и интенционалното съдържание.

Първоначално Е. Хусерл свързва интенционалното съзнание със задачата да се достигне до знание в рамките на тотално нова наука или както той я нарича „наукоучение“. Това е първоначалният модел на феноменологията. Но по-късно той се стреми да поставя под въпрос първичното полагане на битието на предметите и изобщо на света като „естествена“ или „феноменологическа установка“.

Тъй като битието на предметите се разбира във феноменологията като идентично с дадеността му в нашите съзнания, естествено следва, че интенцията е условие за възможната феноменологическа установка. Впоследствие Е. Хусерл води интенционалното съзнание чрез описание до нов модел на съзнанието, а именно като вътрешно време-съзнание и съзнание-хоризонт. Вътрешното време-съзнание е вид предпоставка на съзнанието, съществуващо като поток от преживявания.

Съзнанието винаги живее като възприемане на някакво единство, но задължително в интенционален хоризонт. В рамките на единството на съзнанието (ноема и ноезис), като единство на преживяване с цел конституиране на предметността, предметът получава своята битийна значимост.

В интенционалността предварително се крие теоретико-познавателен въпрос. Основното е, че тя зависи от самото съзнание, а не от предмета; също както и съотнасянето на съзнанието към обекта. Интенционалността винаги присъства в акта на съзнание, на преживяване, независимо от това дали обектът е съществуващ или не („абсурден“).

Друг много важен момент в случая е как предметното съдържание на съзнанието става възможно? За това според М. Георгиева „... е нужна феноменологическа процедура за изключване на всичко, което е натоварено с външно-светови смисъл, включително и образите за вътрешния живот на човека и неговата субективност. Чистото съзнание трябва да бъде разгледано като абсолютно иманентно образувание, което макар и да има его-полюс, този его-полюс е една абсолютно идеална структура.“ (Молчанов, 2007: 28)

За Е. Хусерл съзнанието е обобщен термин за всички психични актове или интенционални преживявания. Спецификата на феноменологията на Е. Хусерл не се състои в това да постави интенционалността като направление на съзнанието към предмета, а в това че описва интенционалността като структура на смислообразуването. За това тя е процес на формиране и задържане на смисъла. Съзнанието съдържа винаги възможност за рефлексия. Ноемата и ноезисът говорят за взаимодопълнителността на интенционалността (и) на съдържанието. Разликата между обект и субект изчезва.

Чрез интенцията признаваме нещо за истинно, следователно тя (по стандартите на рационализма) играе ролята на „очевидност“, аксиома. Феноменът е обектът, разкрит в интенционалния акт; Е. Хусерл подлага фактите, а не екзистенциалната реалност на редукция. Така той неусетно връща философията в лоното на психологизма, макар да не се стреми към това.

ЛИТЕРАТУРА

- Молчанов, В. (2007). *Исследования по феноменологии сознания*, Москва.
Николов, Е. (1965). *Феноменология и естетика*, София.
Хусерл, Е. (1991). *Идеята за феноменологията*, Евразия-Абагар
Хусерл, Е. (2003). *Кризата на европейските науки и трансценденталната феноменология*; въведение във феноменологическата философия, София, КХ

CONSCIOUSNESS AND INTENTIONALITY

Abstract. The aim of this article is to clarify the principle of intentionality, maintaining the fact that each consciousness is "consciousness of...". The intentionality should be regarded as a principle which determines the direction of consciousness. According to Husserl the intentional experience is identical with the object (i.e. sense, meaning) and therefore the object itself is considered as ideal, timeless and indestructible. This ideal object is accessible only by the intuition, which is precisely the source of the philosophical knowledge. It provides the primary image of the object as it is.

Petia Peneva

✉ PhD student

University of Veliko Turnovo
“St. St. Cyril and Methodius”